

Slovanské paralely oronyma Tribeč*

Juraj Hladký

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Pedagogická fakulta,
Trnavská univerzita, Trnava

S názvom Tribeč sa stretávame v slovenskej oronymii viac ráz. Vzťahuje sa na označenie vrchov **Malý Tribeč**, **Veľký Tribeč**; geomorfologického podcelku **Veľký Tribeč** dovedna s dvadsiatimi ôsmimi vrchmi so štandardizovanými názvami; geomorfologického celku Fatransko-tatranskej oblasti (**Tribeč**) (Geografické názvoslovné zoznamy, 1987). Názov vrchu teda rozšíril svoj „komunikačný rádius“ aj na označenie väčšieho geomorfologického celku.

Po prvýkrát sa s názvom *Tribeč* stretávame v Zoborskej listine z roku 1113 (*silva Trebisc*; teda pôvodne les **Trebič**; porov. Majtán, 1996, s. 129) a súvisí so zaniknutým slovesom *trěbiti* s významom „čistiť pálením, ale aj rúbať, sekať“ (porov. Lutterer – Majtán – Šrámek, 1983, s. 307), čiže motivovala ho poľnohospodárska alebo jej príbuzná činnosť súvisiaca so získavaním pôdy a pod. F. Kott (1884, s. 176) uvádza: *trěbiti: strsl. trebiti, rus. terebitъ třením čistiti, dreschen; čistiti, zvl. obilí, cídti, podsívati, sieben, sichten; potírati, hubiti...* a v kontexte uvádza aj príklad: *Krajinu od pařezů trěbiti*.

V katastrálnom území susediacej obce Kostol'any pod Tribečom sa nachádza les s názvom *Nové Trěby*, ktorý s názvom Tribeč geneticky súvisí. F. Kott o apel. *trěby* uvádza: *zubaté smyky, válce na rozmačkání hrud na poli; trěb: nástroj ku trěbení obilí, smyk... před časy obilí trěbili trěbem*. V. Machek (1957, s. 540) predkladá už kompaktnejší výklad: *... jinak se u Slovanů udržel hlavně význam čistiti pole a lesy, tedy vytrhávati z nich rostliny i s kořeny, ale i lesní křoviny, vykopávati lesní stromy i s kořeny, a tak mýtit, čistiti lesní plochy v lazy, v pole hodící se k osídlení...*; význam „odstraňovanie pliev“ sa mu zdá byť sekundárny (ukr. *trebyty*).

V. Šmilauer (1932, s. 92, 340, 477) identifikoval vo svojom Vodopise starého Slovenska aj rieku motivovanú lexémou *trěbiti* (*fluuium Terepche, aquam tripche*); názov s dokladom z roku 1271 rekonštruoval ako **Trěbica (Trebica)*, vysvetliť by sme ho mohli ako „rieka tečúca vyklčovaným alebo vypáleným lesom“ a stotožniť ju s najväčšou pravdepodobnosťou môžeme s dnešným Diviackym potokom v katastrálnom území obce Diviaky nad Nitricou (porov. Hladký, 2004, s. 63).

Vylúčiť úplne nemožno ani súvislosť so slovom *trěba* „pohanská obeta“. V geografických názvoch sa podnes zachovávajú niektoré prvky zo života starých Slovanov, ktoré odzrkadľujú ich náboženské obrady či niektoré stopy po staroslovanskej mytológii (obec Kapince¹). Museli by sme teda uvažovať o vrchu Tribeč ako o kulto-

¹ Názov je odvodený od základu *kap* „pohanská modla“; podobne *kapišče (kapište)* „obetisko; miesto, kde sa uskutočňovali pohanské náboženské obrady“. Aj tu je však pôvodná motívacia rezaním, pálením obetovaných zvierat (porov. Ondruš, 2000, s. 15; Stanislav, 1950, s. 31; Arvat – Skiba, 1977, s. 202).

vom mieste náboženských obradov našich pohanských predkov. Z hľadiska etymológie sa podobným vlastným menám venovala pomerne rozsiahla pozornosť už v minulosti (porov. napr. Stanislav, 1950). F. Kott (1884, s. 155) o apel. *třeba* uvádza: *zastr. oběť, das Opfer... Vz Třebiště. Ku žertvám a třebám chodili kněží. Třeba = oběť a to na rozdíl od žertvy, oběť nezabítná, nekrvavá, z medu, obylí, ovoce atd., již pohanští předkové naši na oltář svých bohů kladli. Obětovalo se v posvátných (dubových – pozn. autora) hájích, na návrších, horách atd. Odtud místní jména: Třebnice, Třeboň, Třeboč, Třebetice atd.; porov. Fasmer (1973, zv. 4, s. 95): заимств. из цсл., др-русск. тереба... Согласно богословской концепции, это богослужение по просьбе или по настоянию верующих... скорее может быть понято как „исполнение долга...“*

Takúto motiváciu (resp. súvislosť s apel. **trěba*) istotne nájdeme aj v antroponyme **Trěbäta* (< **Trěbęta*: ojkonymum Trebatice 1113 *Trebeta*; porov. Trebejov: 1289 *Terebey*, s. 173).

V prvej polovici 20. storočia sa v kartografických a iných dielach používal na pomenovanie geomorfologického celku Tribeč názov *Tribecké vrchy* (Vážný, 1933, s. 473), neskôr sa štandardizovala podoba s dlhým vokálom *-í-* (Malý Tribeč a pod.); podobne aj Pravidlá slovenského pravopisu (1991, s. 400²). Od roku 1987 za štandardizované názvy vrchov pokladáme **Malý Tribeč** a **Veľký Tribeč** (Geografické názvoslovie, 1988).

Pri skloňovaní názvu Tribeč sa stretávame s viacerými podobami, ktoré sú formálne odlišné zachovaním pohyblivého voláku *-e-* (z *Tribeča*, o *Tribeči*...) alebo jeho vypadávaním (z *Tribča*, o *Tribči*...). Ako substantívum stredného rodu ho skloňujeme podľa vzoru *stroj* (v názve registrujeme mäkkú príponu *-eč*; podobne oronymum *Vápeč*). Hoci v miestnom úze pri ohýbaní názvu pohyblivé *-e-* vypadáva (z *Tribča* a pod.), v slovenčine pohyblivé *-e-*, *-o-* v príponách vlastných mien *-ec* (*-eč*), *-ek*, *-ok* pri ohýbaní vypadáva iba v tých prípadoch, ak je jasná súvislosť vlastného mena (i geograf. názvu) so všeobecným menom, napr. vrch *Sokolec* (< apel. *sokol*): gen. (od) *Sokolca*, dat. *Sokolcu* a pod., takisto vtedy, ak je napr. priezvisko odvodené od rodného mena: *Štefanec* (< *Štefan*) – gen. (od) *Štefanca*, dat. *Štefancovi* a i. Pohyblivé *-e-*, *-o-* v týchto skupinách zachováame vtedy, ak nepociťujeme súvislosť vlastného mena s motivujúcim apelatívom, a vtedy, ak by vypustením samohlásky vznikla ťažko vysloviteľná skupina spoluhlások. Keďže sme naznačili, že súvislosť názvu Tribeč so zaniknutým apelatívom nie je priezračná, pri ohýbaní názvu Tribeč je namieste zachovávať pohyblivú samohlásku *-e-*, napr. o *Tribeči*, s *Tribečom*, z *Tribeča*.

² Podobne aj pre názov geomorfologického celku sa používal názov Tribeč.

Pramene a literatúra:

- ARVAT, Ninel' Nikolajevna – SKIBA, Jurij Georgievič: Drevnerusskij jazyk. Kyjiv: Golovnoje izdatel'stvo objedinenija Vysša skola 1977. 216 s.
- CDS1: Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Tomus. I. Ed. Richard Marsina. Bratislava: Veda 1971. 472 s. + 32 s.
- FASMER (VASMER), Max: Etimologičeskij slovar russkogo jazyka. Zv. 4. Moskva: Izdatel'stvo Progress 1973. 856 s.
- Geografické názvoslovie Základnej mapy ČSSR 1 : 50 000 z územia Slovenskej socialistickej republiky: Názvy nesídlných geografických objektov: Západoslovenský kraj. Edícia Kartografické informácie. Zv. 10. Sprac. Z. Koláriková – M. Majtán. Bratislava: Slovenský úrad geodézie a kartografie 1979. 122 s.
- Geografické názvoslovné zoznamy OSN – ČSSR. Názvy vrchov a dolín Slovenskej socialistickej republiky. Zv. A6. Sprac. Z. Koláriková – M. Majtán. Bratislava: Slovenský úrad geodézie a kartografie 1987. 214 s.
- Geografické názvoslovné zoznamy OSN – ČSSR. Geografické názvy okresu Nitra. Zv. A9. Sprac. Z. Koláriková – M. Majtán. Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie 1988. 110 s.
- HLADKÝ, Juraj: Hydronymia povodia Nitry. Trnava: Pedagogická fakulta TU 2004. 294 s.
- KOTT, František Štefan: Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Zv. 4. (T – Y). Praha: Tiskem a nákladem Knihotiskárny F. Šimáčka 1884. 1256 s.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Náčrt dejín slovenského jazyka. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 196 s.
- LUTTERER, Ivan – MAJTÁN, Milan – ŠRÁMEK, Rudolf: Zeměpisná jména Československa. Slovník vybraných zeměpisných jmen s výkladem jejich původu a historického vývoje. Praha: Mladá fronta 1982. 376 s.
- MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: Nakladatelství ČSAV 1957. 628 s.
- MAJTÁN, Milan: Z lexiky slovenskej toponymie. Bratislava: Veda 1996. 192 s.
- ONDRUŠ, Šimon: Odtajnené trezory slov. Martin: Matica slovenská 2000. 244 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. 1. vyd. Bratislava: Veda 1991. 536 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. 3., uprav. vyd. Bratislava: Veda 2000. 590 s.
- STANISLAV, Ján: Zo života slov a našich predkov. Bratislava: Štátne nakladateľstvo, 1950. 98 s.
- ŠMILAUER, Vladimír: Vodopis starého Slovenska. Praha – Bratislava: Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy 1932. 564 s.
- VÁŽNÝ, Václav: O ľudovej reči v Ponitří. In: Ríša veľkomoravská: Sborník vedeckých prác. Ed. Ján Stanislav. Praha – Bratislava: Nakladateľ L. Mazáč 1933. s. 473 – 490.
- Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. Zv. 3 (S – Ž). Ed. Milan Kropilák. Bratislava: Veda 1978. 536 s.

* Štúdiá vznikla v rámci plnenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0884/08.